
УДК 655.5

М. Л. БУТРИН

**ПОЧАТКИ
ВИДАВНИЧО-КНИГОТОРГОВЕЛЬНОЇ
БІБЛІОГРАФІЇ НА УКРАЇНІ**

Видавничо-книготорговельна бібліографія як галузь практичної діяльності завжди залежала від стану видавничої справи, книгодрукування та книгопоширення. Реалізовувалася вона у бібліографічних посібниках різноманітного призначення у сфері книжкової торгівлі.

На Україні, починаючи від друкарень Ів. Федорова у Львові та Острозі, стали діяти друкарні його послідовників у Львові, Острозі, Дермані, Стрятині, Крилосі та інших місцевостях уже в кінці XVI — на початку XVII ст.

У 1616 р. засновано першу в Києві друкарню Києво-Печерської лаври, видання якої відіграли важливу роль у культурному єднанні слов'ян. У другій половині XVII і у XVIII ст. починають працювати друкарні у Новгороді-Сіверському, Чернігові, Почаєві, Єлисаветграді, Кременчуці, Харкові, Миколаєві та інших містах. Вони друкують книги культового призначення, а також світські видання наукового та поетичного змісту.

Вирішальним фактором у розвитку української культури було возз'єднання України з Росією. Київ став одним з найбіль-

ших центрів освіти всієї Російської держави. Набула популярності Києво-Могилянська колегія (з 1701 р. — академія). Цей вищий навчальний заклад сприяв зміцненню українсько-російських культурних зв'язків і був активним споживачем книг.

Книги, видані на Україні, поширювалися в Росії та інших слов'янських землях. Поширюється книгообмін між Україною і Росією.

Київські міщани разом з лаврськими друкарнями у 1672 р. організували у Москві книжкову крамницю, в якій велась жвава торгівля київськими і львівськими книгами. Книги, призначені для продажу, старанно обліковували. У липні 1672 р. складено список нерозпроданих книг. До списку увійшло понад 20 назв загальною кількістю близько 300 прим. Це були церковнослов'янські та польські букварі, богослужбена література, українські та польські видання творів Л. Барановича, І. Галатовського тощо [1, с. 27].

Опис книг у списку доволі примітивний — пропущені відомості про авторів, місця та роки видання тощо. Незважаючи на це, його вважають першим на Україні бібліографічним посібником, який був складений з книготорговельною метою.

Активний розвиток книготорговельної бібліографії в Росії і на Україні припадає на XVIII ст. в умовах культурного піднесення, зумовленого реформами Петра I, зокрема запровадженням гражданського шрифту (1708 р.). Відбуваються докорінні зміни у розвитку бібліографії, яка все більше починає обслуговувати потреби держави, науки, книжкової торгівлі.

У російських бібліографічних посібниках помітне намагання реєстрації українських книг. Російська бібліографія відіграє значну роль у поширенні світської книги на Україні.

Важливим фактором функціонування книжкової торгівлі на Україні у XVIII ст. стали видавничо-книготорговельні каталоги, що друкувалися в Москві та Петербурзі. «Реестры...» Академії наук за 1779, 1782, 1783 рр. призначалися і для книгарів українських міст (Глухова, Полтави, Києва, Ніжина). Уже в 60-ті роки XVII ст. київські та ніжинські книгари користувалися книготорговельними «Реєстрами...» Академії наук [4, с. 145—146] і «Росписями...» Московського університету [1, с. 33].

У Києві продаж академічних видань була доручена І. Григоровичу та І. Лапкевичу. Вони торгували різними виданнями академії, роблячи на них замовлення.

За 1767—1769 рр. до київської та ніжинської крамниць з Петербурга надійшло книг на 113 крб. 75 коп., календарів на суму 45 крб., а також «Росписи...» [4, с. 146].

Крім цього, на Україні поширювались «Росписи...» московських і петербурзьких книгарів, а також інформація про нові книги, що публікувалась у тогочасних газетах і журналах або на обкладинках книг чи внутрікнижково.

Продовжує розвиватися книготорговельна бібліографія на Україні. Окремі книготорговельні бібліографічні посібники виходили у формі «ценників» і «такс». З 1760 р. відома «Такса

книг в типографіи святаго обители почаевския обретающихся». Вона була надрукована на поздовжньому аркуші паперу форматом 42,5×34,9 см. Набрано її у три колонки. У кожній колонці праворуч — дві смуги, які відокремлені вертикальними лініями і призначені для вказівок на ціни. Першу та другу колонки набрано церковно-слов'янськими шрифтами чотирьох розмірів. Третю колонку набрано латино-польським шрифтом таких самих розмірів. Цифри в датах і цінах — виключно арабські. Все видання надруковане чорною фарбою, папір — з філігранню. Кириличні видання перелічені в двох колонках з розподілом на чотири групи залежно від формату. Третю колонку відведено цінам на латинсько-польські видання, які розподілено за форматами на три групи. Тут наведено 46 почаївських видань. З них 29 церковно-слов'янських, сім латинською і польською мовами. У межах форматів видання розташовані за алфавітом. Ціни, крім двох видань, подано у польських грошових одиницях.

У 1761 р. вийшла друком «Такса...» Львівського ставропігійського братства польською мовою. Вона теж має вигляд розгорнутого аркуша і реєструє 40 видань різноманітного змісту. Тут у певному порядку розміщені літургічні, релігійно-моралістичні, повчальні видання, підручники, навчальні посібники, вірші, панегірики тощо [2, с. 10].

Неодноразово видавала і розсилала реєстри надрукованих книг друкарня Києво-Печерської лаври. У цих реєстрах наводилися відомості про ціни, що засвідчує їх видавничо-книготорговельний характер. Реєстри розсилалися по всіх приходах на Україні з вимогою вивішувати їх при входах до церков для публічного огляду, що сприяло успішному поширенню видань.

Всупереч указу синоду від 1721 р. поряд з церковною літературою лаврська друкарня іноді друкувала і світську літературу. Вона вела торгівлю своїми виданнями, мала власну книжкову крамницю на Подолі в Києві ще у 1733 р., поширювала свої видання не тільки на Україні, а й у Росії та за кордоном.

Ми знаємо тільки один книготорговельний реєстр друкарні Києво-Печерської лаври 1774 р., але дослідники вважають, що їх було більше. Це «Табель цены книгам печатным в Типографии Киево-печерския Лавры», який включав 39 церковно-релігійних і навчальних книг, збірники та букварі, житійну та морально-етичну літературу. Розміщались книги за форматом, а в межах форматів — залежно від змісту та значення, якого їм надавалось у церковно-релігійному вжитку. Ціни на видання залежали від зовнішнього вигляду книги (оправа, прикраси тощо) [3, с. 80].

До видавничо-книготорговельних відносимо також звітно-видавничі посібники, які появились на Україні у XVIII ст. Їх складали на вимогу синоду для здійснення цензурного контролю. Синодальний ревізор Сурмін у 1724 р. склав список книг Чернігівської друкарні та бібліотеки саме для синодального

контролю. У відповідь на запитання синоду від 1766 р. Києво-Печерська лавра надіслала до Московської синодальної контори список видань своєї друкарні з вказівками, коли і за чий дозволем їх було надруковано.

У 1783 р. синод поставив перед друкарнею Києво-Печерської лаври вимогу щорічно подавати йому відомості про випущені книги [1, с. 84—85]. Це було зумовлено тим, що друкарня допускала різноманітні порушення видавничих правил для України.

Окремо слід виділити нову форму видавничо-книготорговельної інформації про нові книги, які виходили з друку. Вона з'явилася у XVIII ст. у вигляді списків книг, що друкувалися як періодичні видання.

У 1776 р. у Львові починає виходити перша на Україні газета французькою мовою «Gazette de Leopold» («Львівська газета»). Тут публікувались списки видань, які розпродувались урядовою друкарнею А. Піллера у Львові. У списках зафіксовано 41 книгу, не враховуючи повторних бібліографічних записів. Це книги з різних галузей знань: історії, географії, математики, фізики, медицини, права, мовознавства, військової справи та ін. Книжки друковані переважно іноземними мовами у французьких містах, а також у Лондоні, Амстердамі, Варшаві та ін. З львівських видань до списків увійшли книги німецькою та польською мовами.

На Україні у XVIII ст. відомі російські газети «Санкт-Петербурзькі вестимости» (виходила з 1728 р.) і «Московские вестимости» (виходила з 1758 р.), які вміщали бібліографічну інформацію та рекламні оголошення про нові книги. До «Санкт-Петербурзьких вестимостей» додавались навіть спеціальні додатки — суплементи, в яких вміщувалася інформація про нові книги, що вийшли з друку або були в продажу.

Отже, видавничо-книготорговельна бібліографія на Україні, виникнувши в 1672 р., починає своє становлення і розвиток у XVIII ст. у формі реєстрів, цінників, такс різних українських друкарень, у тому числі друкарні А. Піллера у Львові, яка вперше на Україні почала публікувати книготорговельні списки на сторінках газети.

1. *Корнейчик І. І.* Історія української бібліографії: Дожовтневий період. Х., 1971.
2. *Крыловский А. С.* Львовское ставропигийское братство // Тр. Киев. духовной академии. 1905. № 10. С. 10.
3. *Маслов С. І.* Кілька уваг про книжкову торгівлю // Укр. друкована книга XVI—XVIII ст. К., 1925. С. 80.
4. *Шамрай Д. Д.* Продажа Академией наук своих изданий (1767—1769) // Тр. ин-та книги, документа, письма. М.; Л., 1936. Т. 5. С. 145—146.

Стаття надійшла до редколегії 05.04.86